

ПЕРЕДОВИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА

У статті розглянуто проблему передачі та засвоєння передового педагогічного досвіду, набутого впродовж віків і вираженого у вигляді системи наукових знань, суджень, правил. Автор визначає його мету і завдання, роль і місце в системі професійної підготовки вчителя.

Ключові слова: педагогічний досвід, підвищення кваліфікації, індивідуальний досвід, педагогічна теорія і практика.

Н. Матвеева. Передовой педагогический опыт и его роль в профессиональном развитии педагога. В статье рассматривается проблема передачи и усвоения передового педагогического опыта, приобретенного на протяжении веков и выраженного в виде системы научных знаний, суждений, правил. Автор определяет его цели и задачи, роль и место в системе профессиональной подготовки учителя.

Ключевые слова: педагогический опыт, повышение квалификации, индивидуальный опыт, педагогическая теория и практика.

N. Matveeva. Advanced pedagogical experience and its role in teacher professional development. In this article the content of delivery and mastering of the pedagogical experience which was received by people during many centuries and was expressed in the system of scientific knowledge, opinions and rules. The article determines its aims and objects, the role and place in the teacher's training system.

Key words: pedagogical experience, skill improvement, private expertise, educational theory and practice.

Мета: проаналізувати роль вивчення, узагальнення та впровадження передового педагогічного досвіду у процесі підвищення кваліфікації педагога.

XXI століття – епоха змін, інновацій, інтелекту, глобалізації диктує свої умови життя, проповіді інші цінності, висуває нові вимоги до особистості. Становлення української державності, побудова громадянського суспільства,

інтеграція у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на людину, її загальну, духовну культуру, рівень професіоналізму. На часі – підвищення вимог до професійної підготовки педагога – творчого митця навчально-виховного процесу школи, озброєного новітніми методиками і технологіями навчання та наукового пізнання. На це націлюють власне й основні державні документи про освіту [1; 3].

Як засвідчує аналіз актуалізованих джерел з означеної проблеми, питання вивчення передового педагогічного досвіду неодноразово порушувались у працях Ю. Бабанського, В. Бондаря, А. Віхруща, Л. Даниленко, Г. Данилової, І. Жерноска, І. Зязюна, М. Красовицького, С. Крисюка, В. Олійника, В. Павлутенкова, М. Поташника, Н. Протасової, В. Руссола, О. Савченко, С. Скаткіна, А. Худомінського, М. Ярмаченка та інших.

Основними цілями нашого дослідження є: вивчення змісту педагогічного досвіду; виокремлення його основних критеріїв та видів; аналіз процесу засвоєння та впровадження досвіду вчителем (педагогічним колективом); визначення ролі передового педагогічного досвіду у професійному розвитку педагога.

У процесі розроблення й удосконалення способів педагогічної діяльності, які якісно забезпечили б новий рівень навчання і виховання підростаючого покоління, надзвичайно важливо вчасно виявляти й поширювати все нове, прогресивне, що народжується в практиці як окремих учителів, так і педагогічних колективів. Тобто очевидною є потреба вивчення передового педагогічного досвіду. Так, "досвід" у філософській літературі трактується як особливе накопичення практики, а також її результат – набуті способи діяльності, вироблені вміння і навички. Костянтин Ушинський, зокрема, виокремив поняття педагогічної досвідченості, під якою розумів факти виховної дії, пережиті педагогом, що "повинні зробити вплив на розум вихователя, класифікуватися в ньому за своїми характерними особливостями, узагальнюватися, стати думкою, і вже ця думка, а не сам факт зробиться правилом виховної діяльності вчителя". На необхідність вивчення передового педаго-

гічного досвіду вказують і дослідження знаного педагога Василя Сухомлинського: "Досвід уявляється мені садом квітучих троянд. Ось нам треба пересадити цей квітучий кущ із саду на своє поле. Що для цього треба зробити? Насамперед, вивчити ґрунт свого поля, додати те, чого в ньому не вистачає, підготувати цей ґрунт, а потім вже пересаджувати. Але як? Разом з ґрунтом, не оголюючи коренів..." [7, 156].

Формування досвіду відбувається у практичній діяльності, якій притаманні стабільність, регулярність, повторюваність. Педагогічний досвід – оптимальна діяльність учителя, яка є результатом творчого пошуку, несе в собі елементи новизни, спрямована на вирішення актуальних завдань навчання і виховання, забезпечує стійку ефективність навчально-виховного процесу як у межах уже існуючих форм роботи, так і на основі їх удосконалення. Аналіз поняття "педагогічний досвід" дає можливість визначити його як явище, що має зовнішні (тематика, обсяг, характеристика за кількістю авторів) і внутрішні ознаки. Водночас залежно від обсягу теми передовий досвід поділяємо на комплексний (охоплює значну кількість питань роботи вчителя або педагогічного колективу) та локальний (охоплює одне чи декілька взаємопов'язаних питань). Окрім того, за кількістю авторів педагогічний досвід може бути індивідуальним та колективним. Зокрема там, де мається на увазі конкретний персональний педагогічний досвід, говорять про "живу творчість учителя". Так, авторами колективного досвіду може бути методичне об'єднання учителів, педагогічний колектив школи та інші.

Внутрішні ознаки педагогічного досвіду характеризуються рівнем педагогічних знань, умінь і навичок, розвитком педагогічної свідомості, які обумовлюють способи педагогічного впливу на учнів і, врешті, результати цього впливу – якість їх навчання і виховання. На основі рівня педагогічних знань, умінь і навичок науковці поділяють педагогічний досвід на окремі групи, як-от: передовий, позитивний, ефективний, неефективний, раціональний, нераціональний, негативний. Особливу групу складає

передовий педагогічний досвід, який бере початок з досвіду позитивного, виокремлюючись з-поміж масової практики оригінальністю і новизною. Передовий педагогічний досвід, що вивчається, можна поділити на окремі види за обсягом:

- система роботи освітнього закладу (управління, відділу освіти, інституту післядипломної освіти педагогів, методичного кабінету);
- система роботи працівника освітнього закладу;
- конкретна педагогічна проблема, що потребує вирішення;
- форми, методи і прийоми роботи, що використовуються в закладі освіти чи окремими педагогами.

З іншого боку, за рівнем самостійності:

- новаторський (новизна досвіду має об'єктивний характер і за значенням наближається до наукового відкриття, виникає новаторський досвід). Іноді пошуки учителів-новаторів виростають до рівня експериментальної роботи, і їх досвід набуває статусу дослідницького. Як засвідчує практика, ідеться про явище рідкісне, проте певна кількість наукових новацій починалася саме з передового досвіду. Так, приміром, експериментальними пошуками відзначається досвід відомих учителів-новаторів М. Гузика, Є. Ільїна, С. Лисенкової, В. Шаталова та інших [4];

- раціоналізаторський (відрізняється раціоналізацією, удосконаленням практики навчання і виховання на основі творчого використання відомих форм, методів і прийомів педагогічної діяльності, новим оригінальним підходом до їх застосування);

- репродуктивний (новизна має суб'єктивний характер).

Отож з огляду на це вважаємо: передовий досвід – результат творчої праці вчителя чи педагогічного колективу, який сприяє підвищенню ефективності навчання та виховання школярів. Задля освоєння передового педагогічного досвіду необхідно виокремити його з-поміж маси позитивного за допомогою низки критеріїв. До них належать:

- актуальність (засвідчує спрямованість досвіду на

найбільш важливі проблеми навчання, виховання і розвитку учнів);

- оригінальність (означає використання педагогом нових форм, методів, прийомів, засобів);
- стабільність результатів;
- висока ефективність (досягнення високих результатів порівняно з масовою практикою);
- спадкоємність (не є протиріччям масовому, а доповнює й удосконалює його);
- доказовість (одержання тих самих результатів у роботі різних педагогічних колективів);
- оптимальність (досягнення високих результатів за низької затрати часу, зусиль учителів та учнів);
- можливість творчого застосування тощо.

До основних умов, що передують появі передового педагогічного досвіду, відносимо:

- а) спрямована діяльність школи на зростання ефективності навчально-виховного процесу в цілому;
- б) стимулююча діяльність у питаннях зростання ділової кваліфікації і педагогічної майстерності вчителів;
- в) вивчення та поширення наукових досягнень та досвіду роботи інших учителів і педагогічних колективів;
- г) створення комфортної психологічної атмосфери серед учителів тощо.

Водночас хочемо зауважити, що процес освоєння передового педагогічного досвіду складається з таких етапів: його виявлення, оцінка; вивчення, поетапне узагальнення й опис; поширення та впровадження досвіду.

Загальновідомо, упровадження новітніх технологій, наукових ідей – свідомою системою діяльності вчених, працівників освіти, учителів, методичних установ, спрямована на перетворення й удосконалення педагогічної практики. Це колективна робота з питань визначення проблематики, планування, координації й контролю дій з метою підвищення ефективності навчання і виховання школярів, професійного та загальнокультурного рівня педагогів. Основним центром виявлення передового досвіду є школа [2, 33]. Так, для фіксації здобутків передової практики адміністрація закладу разом із головами методичних об'єднань учителів раз на рік, у кінці першого півріччя навчального року, організовує збір інформації на основі спо-

стережень, вивчення документації, записів, опитування учителів та учнів тощо. Головне – застерегти від механічного використання рекомендацій науки і передового педагогічного досвіду, упроваджувати їх на основі діагностики можливостей і потреб педагогічних працівників різних категорій [5, 60; 6, 112]. Вивчення передового педагогічного досвіду здійснюється в такій послідовності:

1. Визначення педагогічної проблеми та об'єкта для вивчення досвіду.
2. Попереднє вивчення та аналіз досвіду.
3. Теоретична підготовка та складання програми роботи.
4. Основне вивчення досвіду.
5. Систематизація та узагальнення одержаного матеріалу.
6. Зіставлення результатів вивчення з педагогічною теорією та практикою; формулювання положень, підготовка методичних рекомендацій задля подальшого їх поширення.

У процесі вивчення передового педагогічного досвіду вчителі складають програму, план, обирають методи та прийоми вивчення досвіду. Зокрема, у програмі вказують тему, склад групи, яка вивчає той чи інший досвід; обґрунтовують його актуальність, необхідність узагальнення з даної теми; формулюють мету, основні завдання; вказують шляхи і методи вивчення та узагальнення досвіду. На кінцевому етапі складається план виконання конкретних завдань для кожного члена групи, що вивчає передовий педагогічний досвід. Мета вивчення досвіду формулюється в загальній формі і має своє відображення в завданнях, які ставлять перед собою вчителі.

Задля того, щоб вивчення передового педагогічного досвіду вчителями було якомога ефективнішим, слід дотримуватись таких правил:

- працювати над збиранням фактичного матеріалу; цілеспрямовано і планово проводити спостереження навчально-виховного процесу, супроводжуючи його об'єктивними записами; вивчати літературні джерела з означеної проблеми;
- проаналізувати науково-методичну основу педагогічної діяльності конкретного вчителя, його методику організації уроку;
- вивчити вплив учителя на учнів, рівень спілкування, взаєморозуміння та ін.;
- провести перевірку знань, умінь і навичок школярів;
- проаналізувати спільно з учителем (педагогічним колективом) досвід роботи (основні педагогічні задачі, що вирішуються; наукову обґрунтованість; рівень новизни досвіду; можливості застосування досвіду в інших умовах тощо);
- перевірити матеріали з досвіду роботи вчителя (конспекти уроків, сценарії виховних заходів, методичні розробки, дидактичні картки та ін.);
- визначити форми узагальнення й упровадження досвіду у школі, місті, районі, області та ін.;

- вивчати, аналізувати внутрішній зв'язок між різними прийомами та методами навчально-виховної роботи, що дає позитивні результати;

- вивчати методичну документацію (календарні плани, конспекти занять, учнівські роботи, річні і місячні плани роботи педагога, протоколи педагогічних рад, виробничих нарад, методичних об'єднань);

- вести педагогічний щоденник з метою фіксації найбільш ефективних методів і прийомів роботи тощо.

Здебільшого робота щодо вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду планується на один-два роки. Аналіз, систематизація та узагальнення досвіду здійснюються на базі методів логічного мислення, порівняння та емпіричних методів (вивчення літературних джерел, документації; спостереження; опитування; оцінювання; тестування). Зокрема, успіх у справі збагачення практичної діяльності новими ідеями значною мірою залежить від психолого-педагогічної підготовки учителя, готовності до їх сприймання і реалізації. Як засвідчує практика, трапляються випадки, коли за певних умов цікава ідея не знаходить належного відображення у практиці, не вписуючись в уже накопичений позитивний досвід. За такого підходу важливого значення набуває діяльність районних методичних центрів, які покликані сприяти об'єктивному аналізу відповідних матеріалів з боку педагогів. Проте, на жаль, узагальнення досвіду часто підміняється примітивним описом уже існуючого, що не дає чіткого аналізу недоліків, помилкових підходів, на яких необхідно зупинитись; повторює або раціоналізує відоме та інше.

Власне участь у процесі самого творця, уміле володіння прийомами та методами аналізу, систематизації власної педагогічної практики складає ціннісну основу результату вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду. Поза сумнівом, у даному процесі вчителям властиві різні мотиви, мета та методи діяльності, які в кінцевому результаті сприяють підвищенню професійного рівня. Це, у свою чергу, знаходить своє відображення в написанні статей, доповідей, методичних рекомендацій, підручників, посібників тощо.

Звичайно, високих результатів творчих пошуків педагога досягають там, де забезпечується комплекс умов: наявність висококваліфікованих, творчих керівників школи, які володіють мето-

диною вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду; дієва допомога науково-методичного консультанта з числа працівників наукових установ та методичних кабінетів; вибір актуальної й посиленої для вчителя (колективу) проблеми; конкретність завдань творчого пошуку для усього педагогічного колективу та кожного вчителя зокрема; відповідна наукова і практична підготовка педагогів, озброєння їх теорією і методикою творчого пошуку; створення творчої атмосфери, здорового морально-психологічного клімату; належна матеріально-технічна база; вибір найбільш ефективних шляхів упровадження передового педагогічного досвіду в практику; своєчасне виявлення й переборення протиріч між досвідом роботи та соціальними, науково-теоретичними вимогами тощо. За такого підходу відводимо чільне місце підвищенню кваліфікації учителів у закладах післядипломної освіти. Їх атеґастація передбачає системність і цілісність експертних оцінок, відкритість, колегіальність, єдність вимог. Відтак вивчення передового педагогічного досвіду в ході підготовки вчителя до атеґастації слугує досягненню ним максимально можливих результатів за умови раціональної затрати часу і зусиль. Отже, передовий педагогічний досвід – результат творчого пошуку, що сприяє виявленню нових педагогічних фактів та явищ, ідей, педагогічних цінностей з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Головним критерієм оцінки досвіду роботи вчителя або ж усього колективу є рівень теоретичних знань, умінь і навичок учнів, що виступає показником професіоналізму, майстерності, творчості.

За такого підходу матеріали узагальнення повинні містити низку питань. Основними з-поміж них є: тема педагогічного досвіду; автор досвіду та короткі відомості про нього; тривалість функціонування даного досвіду; обґрунтування його актуальності досвіду; виокремлення його наукової основи; новизна досвіду та її рівень (творчий, учитель-майстер, раціоналізаторський); зміст педагогічного досвіду (система педагогічних дій, засоби, форми і методи роботи, постановка педагогічного експерименту та його результати); урахування психологічних особливостей школярів; результативність педагогічної діяльності та її аналіз.

Виходячи із зазначеного вище, вважаємо: аналіз чинних навчальних про-

грам, підручників, сучасна освітня практика свідчать про те, що школа потребує висококваліфікованого вчителя, обізнаного з новими досягненнями науки і техніки, конкурентоспроможного, творчого, здатного до самоудосконалення та самореалізації. А тому актуалізується одна з важливих складових професійного розвитку – вивчення, узагальнення та впровадження передового педагогічного досвіду. Останній, у свою чергу, розглядаємо як оптимально організовану діяльність, що дає максимально можливі результати за умови раціональної витрати часу і зусиль педагогів та учнів; результат творчого пошуку, що веде до виявлення нових педагогічних фактів, явищ, ідей, цінностей з метою підвищення ефективності навчання і виховання підростаючого покоління.

Власне перспективою розвитку в даному напрямі є подальше вивчення передового педагогічного досвіду, акцентування уваги на його ролі у професійному розвитку вчителя та підвищенні якості освіти загалом. Відтак, вивчаючи та впроваджуючи в практику творчі здобутки педагогів-новаторів, учителі закладають підґрунтя становлення нової школи – колиски творчості, яка передаватиме найкращі моральні заповіді і знання попередніх поколінь; розвиватиме природні обдарування й збагачуватиме інтелектуальну, емоційну, моральну сфери життя дитини, допомагаючи їй бути пристосованою до умов життя.

Л І Т Е Р А Т У Р А

1. Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
2. *Жерносок І. П.* Організація науково-методичної роботи в школі / Жерносок І. П. – Х. : Основа, 2006. – 128 с.
3. Концепція національного виховання // Освіта. – 1994. – 26 жовтня.
4. *Лысенкова С. Н.* Методом опережающего обучения / Лысенкова С. Н. – М. : Просвещение, 1988. – 193 с.
5. *Павлютенков С. М.* Організація методичної роботи / С. Павлютенков, В. Крижко. – Х. : Основа, 2006. – 80 с.
6. Робота з педагогічними кадрами / [уклад. В. В. Григораш, Є. М. Бачинська]. – Х. : Основа, 2006. – 208 с.
7. *Сухомлинський В. О.* Сто порад учителю / Сухомлинський В. О. – К. : Радянська школа, 1988. – 303 с.

Стаття надійшла 15.03.2012 р.